

Ziemowit Szczakowski*

WSPÓLNE PRZEDSIĘBIORSTWA W GOSPODARCE
KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH

Procesy międzynarodowej integracji gospodarczej krajów socjalistycznych podlegają stopniowej, ale ciągłej ewolucji. Tradycyjne formy integracji socjalistycznej, chociaż cenne i pieczołowicie rozwijane, nie mogą być uznane za wystarczające. Nieuchronnie rysuje się zatem konieczność poszukiwania innych wyższych form integracji. W tej materii na uwagę zasługuje zwłaszcza socjalistyczne przedsiębiorstwo międzynarodowe. Zdaniem czechosłowackiego ekonomisty J. Nykryna - wspólne przedsiębiorstwa są formą powiązań integracyjnych doskonalszą od innych form współpracy gospodarczej¹. Odpowiadają one wyższemu etapowi rozwoju współpracy między krajami socjalistycznymi. Dlatego też pogłębianiu procesu integracji socjalistycznej towarzyszyć będzie wzrost znaczenia wspólnych przedsiębiorstw międzynarodowych.

I. Korporacje wielonarodowe na Zachodzie a wspólne
przedsiębiorstwa socjalistyczne

Niezwyczajnie szybki rozwój korporacji wielonarodowych jest jedną z charakterystycznych cech światowego systemu kapitalistycznego w okresie powojennym. Wszystko wskazuje na to, iż tempo tego rozwoju nie ulega zahamowaniu, wręcz przeciwnie - należy się spodziewać jego przyspieszenia w najbliższej przyszłości.

Korporacje wielonarodowe mogą organizować swoje przedsięwzięcia zagranicą wspólnie z lokalnymi udziałowcami prywatnymi lub pań-

* Doc. dr w Instytucie Handlu Zagranicznego UŁ.

¹ J. N y k r y n, Dvoji profil multinarnodnich podniku, "Zahranicni Obchod" 1971, nr 10.

stwem². Są to wspólne przedsięwzięcia (joint ventures), które z punktu widzenia organizacyjnego stanowią wspólne przedsiębiorstwa kompanii macierzystych oraz miejscowych partnerów. Terminu "wspólne przedsięwzięcie" używa się zwykle w tych przypadkach, gdy podkreśla się udział lokalnych partnerów w zagranicznych operacjach korporacji wielonarodowych.

Umieźdzynarodowienie podmiotu gospodarczego przynosi wiele korzyści³. Międzynarodowy charakter przedsiębiorstwa sprzyja transferowi technologii, umożliwia bardziej racjonalną alokację zasobów, którymi przedsiębiorstwo dysponuje oraz ich wykorzystanie w warunkach optymalnych. Z drugiej strony, dzięki większemu polu manewru, międzynarodowy charakter zapewnia przedsiębiorstwu pozycję uprzywilejowaną na rynkach państw obcych w stosunku do konkurencyjnych przedsiębiorstw o charakterze krajowym. Przedsiębiorstwa wielonarodowe znacznie przewyższają pod względem sprzedaży, osiąganych zysków, posiadanych aktywów czy zatrudnienia przedsiębiorstwa działające na jednym rynku. Daje to im przewagę konkurencyjną nad przedsiębiorstwami narodowymi i umożliwia dynamiczną ekspansję zagraniczną.

Dominującą dziedziną ekspansji zagranicznej korporacji wielonarodowych staje się przemysł przetwórczy⁴. Ekspansja w tym dziale obejmuje również coraz szerszym zasięgiem kraje rozwijające się. Zmniejszają się natomiast przedsięwzięcia zagraniczne w wydobywaniu zasobów naturalnych.

Korporacje wielonarodowe są w zasadzie zjawiskiem ostatniego trzynastolecia. W latach siedemdziesiątych obserwuje się także podejmowanie przedsięwzięć zagranicznych przez firmy bogatszych i bardziej uprzemysłowionych krajów rozwijających się⁵. Są to jednak głównie operacje regionalne. Przedsięwzięcia zagraniczne tych krajów są znikome w stosunku do światowych zasobów bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Rozwój korporacji wielonarodowych jest zjawiskiem ekonomicznym, charakterystycznym dla krajów uprzemysłowionych.

² E. C y r s o n, Korporacje wielonarodowe, Warszawa 1981, s. 37.

³ A. M a r s z a ł e k, Mechanizmy i narzędzia integracji gospodarczej krajów RWPG, Warszawa 1981, s. 71.

⁴ C y r s o n, Korporacje wielonarodowe, s. 204.

⁵ Ibidem, s. 202.

Rola przedsiębiorstw wielonarodowych w gospodarce światowej znajduje swoje odbicie w procesach koncentracji i centralizacji kapitału na poszczególnych rynkach narodowych, a także na rynku międzynarodowym⁶. Generalnie można stwierdzić, że powstanie i współczesny rozwój przedsiębiorstw wielonarodowych stanowią nowy jakościowo etap tych procesów. Dzięki nim bowiem współczesny rynek międzynarodowy w coraz mniejszym stopniu jest zespołem odrębnych rynków narodowych poszczególnych krajów. Względna izolacja między tymi rynkami została przełamana poprzez dokonywanie przez przedsiębiorstwa wielonarodowe inwestycji bezpośrednich, których efektem jest wzajemna penetracja rynków macierzystych tych przedsiębiorstw. Należy zakładać, że rola przedsiębiorstw wielonarodowych w gospodarce światowej nie będzie podlegała zasadniczym zmianom w bliższej przyszłości, a ich znaczenie może nawet wzrastać.

W samym porównaniu socjalistycznych i kapitalistycznych przedsiębiorstw międzynarodowych tkwią elementy wskazujące na to, że są one przeciwstawne sobie pod względem swej istoty. Wydaje się, że należy tu zwrócić uwagę przede wszystkim na dwie sprawy:

1. Przedsiębiorstwa międzynarodowe krajów RWPG działają w odmiennych warunkach ustrojowych niż korporacje wielonarodowe na Zachodzie. Znajduje to wyraz przede wszystkim w mechanizmach powoływania do życia jednego i drugiego typu przedsiębiorstwa. Społeczeństwo socjalistyczne odznacza się nieosiągalnym w warunkach kapitalizmu poziomem uspołecznienia procesu produkcji. Ponadto gospodarka socjalistyczna jest gospodarką planową i w związku z tym plany wspólnego przedsiębiorstwa muszą być skoordynowane z planami kraju-siedziby i innych zainteresowanych państw. Fakt, że wspólne przedsiębiorstwo socjalistyczne jest własnością państw-uczestników, stanowi gwarancję uniknięcia w jego działalności konfliktu z interesami narodowymi. Co więcej zgodność z tymi celami leży u podstaw tworzenia wspólnych przedsiębiorstw socjalistycznych.

2. Głównymi celami korporacji międzynarodowych są: zysk, wzrost sprzedaży, bezpieczeństwo (działanie przeciwko konkurencji) i kontrola otoczenia zewnętrznego. Niemniej podstawowym kryterium w działaniu korporacji jest zysk i minimalizacja niepewności. Natomiast dotychczas wspólne przedsiębiorstwa socjalistyczne nie kie-

⁶ M. Ł e b k o w s k i, B. S o s n o w s k i, Rola wielkich przedsiębiorstw transnarodowych w gospodarce światowej, "Sprawy Międzynarodowe" 1984, nr 10.

rują się w swej działalności gospodarczej zasadą maksymalizacji zysku, lecz zasadą zaspokojenia potrzeb współuczestniczących w nim krajów na wytwarzany w tych przedsiębiorstwach produkt.

Za podstawowe kryterium tworzenia wspólnych przedsiębiorstw socjalistycznych należy uznać perspektywę uzyskania korzyści w sferze produkcji i możliwość pogłębienia socjalistycznego podziału pracy⁷.

Stosunkowo skromne do tej pory znaczenie wspólnych przedsiębiorstw w krajach socjalistycznych, w przeciwieństwie do burzliwej ekspansji korporacji wielonarodowych w krajach kapitalistycznych, nie jest przejawem zacofania ani zaniedbania, które należy w szybkim tempie skorygować. Jeżeli bowiem szereg korzyści, jakich przysparzają wspólne przedsiębiorstwa, można zrealizować w inny sposób, to wówczas nie zachodzi tak pilna potrzeba ich tworzenia. Kraje RWPG pozostają jednak w tyle na polu tworzenia przedsiębiorstw międzynarodowych w tym sensie, że nie wykorzystują wszystkich istniejących w tej dziedzinie możliwości. Proces integracji wspólnoty może zostać wydatnie przyspieszony poprzez rozszerzenie bezpośrednich powiązań między organami i organizacjami krajów członkowskich RWPG.

II. Pojęcie, cele i przyczyny tworzenia wspólnych przedsiębiorstw

Na XXV Sesji RWPG, która odbyła się w Bukareszcie w dniach 26-29 VII 1971 r., został przyjęty "Kompleksowy program pogłębiania i doskonalenia współpracy i rozwoju socjalistycznej integracji gospodarczej krajów członkowskich RWPG"⁸. Właśnie w nim po raz pierwszy została podniesiona problematyka wspólnych przedsiębiorstw. Zapowiedzi ich powołania zostały jednak sformułowane dość ostrożnie. "Kompleksowy program..." stanowi, że w toku realizacji jego postanowień "może zaistnieć celowość tworzenia przez organy państwowe lub organizacje gospodarcze zainteresowanych krajów wspólnych przedsiębiorstw"⁹.

⁷ L. Żurawicki, Międzynarodowe przedsiębiorstwa socjalistyczne, "Sprawy Międzynarodowe" 1977, nr 6.

⁸ Cyt. dalej jako "Kompleksowy program..."

⁹ "Kompleksowy program...", Warszawa 1971, rozdz. VIII, pkt 4.

Dokładniejsze określenie istoty wspólnego przedsiębiorstwa zawierają "Przykładowe postanowienia o warunkach powoływania i działania w krajach członkowskich RWPG międzynarodowych organizacji gospodarczych". Zostały one przyjęte na 61 posiedzeniu Komitetu Wykonawczego RWPG 26 I 1973 r. Natomiast w styczniu 1976 r. Komitet Wykonawczy RWPG zaakceptował "Jednolite zasady o powoływaniu i działalności międzynarodowych organizacji gospodarczych". Zalecił on krajom członkowskim i organom RWPG posługiwanie się zasadami tego dokumentu w praktyce.

W myśl "Przykładowych postanowień..." międzynarodowa organizacja gospodarcza może przybrać trojaką postać¹⁰:

- 1) międzynarodowego zjednoczenia gospodarczego będącego osobą prawną;
- 2) międzynarodowego zjednoczenia gospodarczego nie będącego osobą prawną, zwanego międzynarodowym stowarzyszeniem gospodarczym;
- 3) wspólnego przedsiębiorstwa.

Do zadań międzynarodowych zjednoczeń gospodarczych (w obu postaciach) należy koordynacja określonej dziedziny lub dziedzin działalności uczestników oraz wykonywanie bezpośredniej działalności gospodarczej. Własną działalność prowadzą one na drodze powoływania w ich obrębie filii (wspólnych przedsiębiorstw) w dziedzinach produkcji, usług, prac naukowo-badawczych itp. Wspólne przedsiębiorstwa tworzy się w celu prowadzenia bezpośredniej działalności gospodarczej w oparciu o wkłady członków. Jest to organizacja kierowana wspólnie przez członków, rozporządzająca jako osoba prawna przydzielonym jej mieniem na zasadach samoopłacalności.

Wspólne przedsiębiorstwo jest jednostką, którą powołują organa państwowe lub organizacje gospodarcze kilku krajów. Posiada własny majątek, jest podmiotem prawa cywilnego, działa na zasadach rozrachunku gospodarczego i całkowicie odpowiada swoim majątkiem za przyjęte zobowiązania. Wspólne przedsiębiorstwa powołuje się na mocy porozumienia opartego na prawie międzynarodowym bądź umowy między uczestnikami (umowa prawa cywilnego). Porozumienie międzynarodowe może także służyć jako przesłanka zawarcia umowy o utworzeniu wspólnego przedsiębiorstwa przez uczestników, których wskażą państwa - strony porozumienia.

W literaturze ekonomicznej pojęcie "wspólnego przedsiębiorstwa"

¹⁰ A. J a n i k, Problematyka prawna wspólnych przedsiębiorstw RWPG, "Sprawy Międzynarodowe" 1975, nr 7-8.

jest różnie określane przez poszczególnych autorów. J. Jakubowski charakteryzując przedsiębiorstwo międzynarodowe wyposażył je w następujące cechy¹¹:

- 1) jest to osoba prawna prawa cywilnego;
- 2) jest jednostką wyodrębnioną pod względem majątkowym i samodzielnie odpowiada za swoje zobowiązania;
- 3) powołano ją do prowadzenia bezpośredniej, operatywnej działalności gospodarczej (produkcyjnej, handlowej lub usługowej) z reguły na zasadach rozrachunku gospodarczego.

W podobny sposób charakteryzuje wspólne przedsiębiorstwo K. Szczepański¹². Rozumie on przez nie formę kooperacji, polegającą na wspólnej działalności gospodarczej dwóch lub więcej partnerów i obejmującą wspólne przedsięwzięcia inwestycyjno-produkcyjne na terenie jednego z partnerów oraz wspólny zbyty produktów. W tym celu partnerzy powołują posiadającą osobowość prawną nową jednostkę gospodarczą, będącą ich wspólną własnością i pracującą na ich wspólny rachunek. Jednostka taka prowadzi działalność zgodnie ze statutem zatwierdzonym przez partnerów - z tym, że jej wyniki ekonomiczne dzielone są między partnerów stosownie do wniesionych wkładów.

Interesującą definicję wspólnego przedsiębiorstwa podaje również E. Faudie. W definicji tej zawarte są trzy elementy określające wspólne przedsiębiorstwa¹³:

- 1) stanowią one formę międzynarodowej ekonomicznej kooperacji;
- 2) są samodzielne w znaczeniu ekonomicznym i prawnym;
- 3) obejmują wiele dziedzin, w których mogą rozwijać swą działalność gospodarczą.

Jeżeli chodzi o ekonomiczne przesłanki tworzenia wspólnych przedsiębiorstw produkcyjnych, to podstawowym warunkiem utworzenia wspólnego przedsiębiorstwa w przemyśle wydobywczym jest istnienie komplementarnych zasobów czynników produkcji, np. posiadanie przez jeden kraj zasobów surowcowych, a przez drugi - maszyn i urządzeń produkcyjnych lub zasobów kapitałowych¹⁴.

¹¹ J. J a k u b o w s k i, Przedsiębiorstwo w handlu międzynarodowym. Zagadnienia prawne, Warszawa 1970, s. 184.

¹² Zob. K. S z c z e p a ń s k i, Wspólne przedsiębiorstwa krajów socjalistycznych, "Życie Gospodarcze" 1974, nr 38.

¹³ Zob. Z. B o m b e r a, Międzynarodowe organizacje gospodarcze krajów RWPG, Warszawa 1979, s. 128.

¹⁴ G. N o s i a d e k, Przesłanki i kryteria wspólnej produkcji krajów RWPG, "Sprawy Międzynarodowe" 1978, nr 2.

Oczywiście przedsiębiorstwo będzie lokalizowane w kraju dysponującym surowcem jako czynnikiem nieprzenośnym. Komplementarność zasobów stanowi jednak dopiero warunek, a nie wystarczającą przesłankę utworzenia wspólnego przedsiębiorstwa. Możliwe jest bowiem zorganizowanie w tej sytuacji współpracy krajów na innych zasadach, np. wspólnego przedsięwzięcia inwestycyjnego. Ogólnie rzecz biorąc do utworzenia wspólnego przedsiębiorstwa w przemyśle wydobywczym dochodzi wówczas, gdy kraj dysponujący zasobem surowcowym nie jest w wystarczającym stopniu zainteresowany samodzielnym rozwojem jego wydobywania na rzecz partnerów, a partnerzy dysponują środkami umożliwiającymi nie tylko uruchomienie wydobywania, lecz również jego dalszy rozwój.

Komplementarność czynników produkcji nie jest natomiast wymagana przy tworzeniu wspólnych przedsiębiorstw w przemyśle przetwórczym. Można nawet powiedzieć, że jednym z warunków utworzenia wspólnego przedsiębiorstwa przetwórczego jest ich konkurencyjność. Komplementarność umożliwia bowiem wyspecjalizowanie się produkcji przedsiębiorstwa narodowego na potrzeby kilku krajów i nie jest tutaj konieczne szukanie innych rozwiązań. Konkurencyjność czynników powoduje natomiast, że każdy z krajów uruchamia konkurencyjną produkcję, co w warunkach gospodarki planowej oznacza bądź ograniczenie skali produkcji do potrzeb własnego kraju, bądź wyspecjalizowanie się w stosunku do krajów trzecich (co z kolei może oznaczać walkę konkurencyjną na rynkach krajów trzecich). W jednym i drugim wypadku kraje rezygnują z rozwijania wzajemnego podziału pracy w danej dziedzinie.

Rozwiązaniem w tej sytuacji może być utworzenie wspólnego przedsiębiorstwa zaspokajającego potrzeby wszystkich krajów o podobnych zasobach czynników produkcji. Wspólne przedsiębiorstwo umożliwia jednocześnie wykorzystanie zalet dużej skali wytwarzania oraz koncentracji prac naukowo-badawczych.

Za tworzeniem socjalistycznych produkcyjnych przedsiębiorstw międzynarodowych przemawia ponadto¹⁵:

1) konieczność racjonalnej gospodarki czynnikami produkcji w obrębie RWPG ze względu na:

a) znaczny stopień niedoinwestowania wielu dziedzin gospodarek

¹⁵ E. S a d o w s k a, Przyczyny tworzenia socjalistycznych przedsiębiorstw międzynarodowych, "Sprawy Międzynarodowe" 1976, nr 6.

narodowych krajów socjalistycznych w stosunku do ich potrzeb (brak środków kapitałowych i brak możliwości rzeczowego pokrycia dodatkowych inwestycji);

b) wzrastający deficyt siły roboczej w krajach RWPG;

2) mała skala gospodarek narodowych, nie pozwalająca na budowę obiektów osiągających optymalne rozmiary produkcji (wyjątek stanowi gospodarka ZSRR);

3) konieczność podniesienia technicznego i technologicznego poziomu produkcji w krajach socjalistycznych;

4) rozwój współpracy gospodarczej państw socjalistycznych z wysoko rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi.

Zasadniczymi przyczynami, dla których kraje RWPG dotychczas powoływały wspólne przedsiębiorstwa, były potrzeby gospodarek narodowych krajów uczestniczących¹⁶. Potrzeby te rozumiane były wąsko, z uwzględnieniem przede wszystkim kryteriów bilansowych. Przy tworzeniu wspólnego przedsiębiorstwa bierze się pod uwagę głównie stopień wzrostu zaspokojenia potrzeb gospodarki narodowej. Z góry zakłada się, że musi to prowadzić do efektywniejszego wykorzystania czynników produkcji. Pomija się przy tym fakt, że do zwiększenia stopnia zaspokojenia potrzeb mogą przyczynić się inne czynniki, np: zmiana struktury produkcji, wzrost jej skali, kreacja nowych produktów, obniżenie kosztów produkcji w wyniku postępu technicznego i organizacyjnego, itp. Kryteria te odgrywają rolę drugoplanową, co nie sprzyja optymalnemu wykorzystaniu czynników produkcji.

W rezultacie wspólne przedsiębiorstwa powoływane są w dziedzinach tradycyjnych. Co więcej, tylko wówczas, gdy w żaden inny sposób nie można rozwiązać danego problemu współpracy gospodarczej. Takie pasywne podejście do nowych (tzn. wykraczających poza wymianę handlową) form powiązań gospodarczych z zagranicą jest charakterystyczne dla krajów RWPG. Innymi słowy zakładają one wspólne przedsiębiorstwo dopiero wówczas, gdy jego brak przynosiłby partnerom wyraźne straty. Sytuacja taka występuje zwłaszcza wówczas, gdy partnerzy dysponują niezależnie różnymi czynnikami produkcji lub metodami ich skombinowania (np. technologia), a nie mogą wykorzystać ich samodzielnie (tzn. bez tworzenia wspólnego przedsiębiorstwa).

¹⁶ G. N o s i a d e k, Wspólne przedsiębiorstwa krajów RWPG - funkcjonowanie i perspektywy rozwoju, OJC, Warszawa 1983, s. 5.

Podstawowym celem istniejących wspólnych przedsiębiorstw nie jest kształtowanie powiązań produkcyjnych między krajami. Jest nim przede wszystkim rozwijanie wymiany handlowej na drodze dostarczania deficytowych wyrobów krajom uczestniczącym. Skromna ilość wspólnych przedsiębiorstw jest zatem wyrazem ogólnego zaniedbania współpracy krajów RWPG w dziedzinie przemysłu przetwórczego. W sumie do utworzenia wspólnego przedsiębiorstwa dochodzi najczęściej wówczas, gdy sprzyja to wykorzystaniu we współpracujących krajach aparatu produkcyjnego, nadwyżek siły roboczej (np. "Przyjaźń" w Zawierciu) lub nie wykorzystanych surowców (np. "Haldex S.A."). Pomija się przy tym możliwości rozwinięcia eksportu do krajów trzecich zarówno socjalistycznych, jak i kapitalistycznych. Pomija się korzyści polegające na udziale w zysku finansowym. Nie uwzględnia się także możliwości dokonywania w krajach członkowskich zmian strukturalnych produkcji dzięki funkcjonowaniu wspólnych przedsiębiorstw.

III. Kryteria powoływania wspólnych przedsiębiorstw

Wspólne przedsiębiorstwa krajów RWPG powoływane są przez państwa uczestniczące z uwzględnieniem wielu kryteriów: społecznych, politycznych, ekonomicznych, prawnych¹⁷. Podstawową rolę odgrywają jednak kryteria ekonomiczne, związane z realizacją celu, dla którego tworzone są te instytucje. Celem tym jest zwiększenie zaspokojenia potrzeb gospodarek narodowych. Można wyróżnić dwa podstawowe kryteria.

1. Zasada nadrzędności interesów gospodarki narodowej krajów członkowskich. Oznacza ona, że w przypadku podejmowania decyzji o utworzeniu wspólnego przedsiębiorstwa lub uczestniczeniu w nim należy przeprowadzić rachunek ekonomiczny. Powinien on uwzględnić kryteria i parametry ustalania oraz realizacji narodowego planu gospodarczego w każdym kraju członkowskim. Z jednej strony bierze się pod uwagę potrzeby gospodarki narodowej i możliwości ich zaspokojenia w sposób tradycyjny; z drugiej - możliwości produkcyjne oraz zapotrzebowanie surowcowe, materiałowe, na maszyny i technologię w przypadku utworzenia wspólnego przedsiębiorstwa.

Najważniejszą rolę odgrywają zatem kryteria bilansowe, a nie

¹⁷ Ibidem, s. 9.

efektywnościowe¹⁸. Jest to rezultatem stosowania bilansowych metod w planowaniu wewnątrz krajowym oraz przy koordynacji narodowych planów społeczno-gospodarczych i zawieraniu między państwowych umów gospodarczych. Rozwiązanie takie może być do przyjęcia przy ocenie tworzenia wspólnych przedsiębiorstw w przemyśle wydobywczym (oczywiście także tylko wtedy, gdy brak jest alternatywy źródeł surowców). W żadnym razie nie można ich jednak stosować przy ocenie zasadności tworzenia wspólnych przedsiębiorstw w przemyśle przetwórczym. Tutaj możliwe są zazwyczaj różne warianty alokacji i lokalizacji organizacji produkcyjnych.

2. Zasada równych udziałów. Nie stanowi ona przepisu, jest jednak normą przestrzeganą jak dotąd bez wyjątku. Związane to jest z zasadniczą przyczyną, dla której powoływane są wspólne przedsiębiorstwa, tzn. dostarczanie deficytowych towarów krajom członkowskim. Zainteresowane są one w otrzymywaniu maksymalnych ilości wyrobów. W tej sytuacji rozwiązaniem jednakowo korzystnym dla wszystkich partnerów jest równy podział produkcji. Uwzględniając zasadę proporcjonalności wkładów do udziału w produkcji, jedynym rozwiązaniem jest przyjęcie reguły równych udziałów w kapitale założycielskim.

Kryterium równości udziałów przy tworzeniu wspólnych przedsiębiorstw krajów RWPG posiada pewne cechy szczególne:

a) obowiązuje ono państwa tworzące wspólne przedsiębiorstwo - wielkość udziału określona jest wartością majątku założycielskiego (środki trwałe i obrotowe) podzieloną przez ilość państw uczestniczących;

b) obejmuje z osobna każdą formę wniesienia wkładu: w rublach transferowych i w walutach wymienialnych, część udziału określona w rublach transferowych stanowi zobowiązanie krajów-partnerów do dokonania dostaw towarów i usług na rzecz wspólnego przedsiębiorstwa; wkłady w walutach wymienialnych występują w przypadku konieczności dokonania zakupów na rzecz wspólnego przedsiębiorstwa w państwach, z którymi kraj jego siedziby rozlicza się w tych walutach.

¹⁸ U podstaw kryteriów bilansowych leży ocena stopnia wzrostu pokrycia potrzeb gospodarki narodowej, a u podstaw kryteriów efektywnościowych - ocena kosztu wzrostu pokrycia potrzeb tej gospodarki. Celem w pierwszym wypadku jest uzyskanie zbilansowania potrzeb gospodarki narodowej, a w drugim - znalezienie optymalnego wariantu zbilansowania.

IV. Problem własności wspólnych przedsiębiorstw

"Kompleksowy program..." stwierdza, że wspólne przedsiębiorstwa posiadają własny majątek. Powstaje zatem problem interpretacji charakteru tej własności. Wspólne przedsiębiorstwa tworzone są na zasadzie wniesienia przez ich założycieli wkładów majątkowych¹⁹. Przyjmują one postać różnego rodzaju składników, takich jak: środki trwałe, fundusze pieniężne i inne. Źródłem mienia wspólnego przedsiębiorstwa są: wkłady uczestników, dochody z własnej działalności gospodarczej, uzupełniające wkłady uczestników i inne dochody. Z tak zgromadzonych zasobów tworzy się fundusz statutowy przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwo ma prawo w swoim imieniu dysponować i rozporządzać tym mieniem. Musi to jednak robić zgodnie z określonymi w odpowiednich aktach prawnych celami jego działalności.

W literaturze ekonomicznej własność wspólnego przedsiębiorstwa określa się często mianem "internacjonalistycznej własności", "międzynarodowej własności", "kooperatywnej formy narodowej własności", "wielonarodowej kolektywnej własności" czy "wspólnej własności". Przytoczona terminologia często wyraża intencję autora, a najczęściej akcentuje niektóre cechy własności majątku wspólnego przedsiębiorstwa. Problem polega więc nie na ujednoliceniu terminologii, lecz na ustaleniu cech właściwych dla własności majątku wspólnego przedsiębiorstwa. Chodzi tu przede wszystkim o interpretację własności w znaczeniu ekonomicznym.

Oto kilka poglądów na ten temat. J. Szyriajew zauważa, że "międzynarodowa własność" nie jest ani ponadnarodowa, ani ponadpaństwowa²⁰. Jest ona wspólną, połączoną dla ogólnego wykorzystania narodową własnością. Samo zespolenie części narodowych własności dwóch czy większej liczby krajów tworzy jakościowo nowe cechy w stosunkach własności. W rezultacie traktuje on własność wspólnych przedsiębiorstw jako skooperowaną formę narodowych własności i stwierdza zarazem, że jest ona załączkową formą międzynarodowej własności.

¹⁹ Z. B o m b e r a, Międzynarodowa własność i wspólne przedsiębiorstwa krajów RWPG, "Sprawy Międzynarodowe" 1984, nr 10.

²⁰ J. S z y r i a j e w, Międzynarodowy socjalistyczny podział pracy, Warszawa 1979, s. 124.

E. Faudie podkreśla, że w ramach wspólnych przedsiębiorstw powstaje wspólna własność uczestniczących krajów²¹. Własność ta tworzy się na drodze wydzielenia przez organizacje gospodarcze krajów środków do wspólnego dysponowania. Środki te w odpowiednich częściach pozostają własnością każdego kraju. We wspólnym przedsiębiorstwie stanowią one nierozzerwalną, składową część jednego procesu reprodukcji. W konkluzji stwierdza on, że wraz z utworzeniem wspólnych przedsiębiorstw powstaje w nich "wielonarodowa, kolektywna własność". Nie jest to w pełni rozwinięta międzynarodowa własność. Jest to zespolenie narodowych własności krajów współuczestniczących we wspólnym przedsiębiorstwie.

Podsumowując te stanowiska można wyciągnąć pewne wnioski. Wydaje się, że kraje socjalistyczne znajdują się jeszcze w takiej fazie rozwoju, gdzie nie istnieją obiektywne przesłanki ani potrzeba tworzenia międzynarodowej, socjalistycznej własności²². Powstanie takiej własności mieścić się może natomiast w dalszej perspektywie rozwoju formacji komunistycznej. Własność wspólnego przedsiębiorstwa stanowi w stosunkach produkcji ogniwo łączące swoje właściwości narodowe z właściwościami internacjonalistycznymi. Można więc ją uważać za formę załączkową (komórkową) międzynarodowej własności.

Wspólne przedsiębiorstwa posiadają własny majątek. Majątek ten początkowo powstaje z wkładów, a następnie w rezultacie własnej działalności gospodarczej. Własność partnerów we wspólnym przedsiębiorstwie nie ztraca swoich cech narodowych, ale jest ich szczególnym zespoleniem. Do określenia jej mianem załączka międzynarodowej kolektywnej socjalistycznej własności skłaniają dwa elementy:

- 1) sposób tworzenia tej własności (udziały uczestników);
- 2) zasada równej partycypacji partnerów w korzyściach, jakie przynosi działalność przedsiębiorstwa.

V. Ogólny przegląd współcześnie działających wspólnych przedsiębiorstw

Tworzenie przedsiębiorstw międzynarodowych przez kraje socjalistyczne ma już swoją długą historię. Jako pierwsze można wymienić

²¹ Zob. B o m b e r a, Międzynarodowe organizacje..., s. 120.

²² B o m b e r a, Międzynarodowa własność...

utworzone w 1922 r. radziecko-monogolskie spółki: "Mongolszerst", "Siblostorg", "Košsindikat" i "Mongolstroj". W pierwszych latach powojennych działały w Bułgarii i Rumunii mieszane spółki radziecko-bułgarskie i radziecko-rumuńskie. Były to spółki w dziedzinie budowy okrętów ("Korbso" - w Bułgarii i "Sowromsudostroj" w Rumunii), w produkcji maszyn rolniczych ("Sowromtraktor" w Rumunii), lokomotyw ("Sowrommetałł" w Rumunii), urządzeń dla przemysłu naftowego ("Sowromneftmasz" w Rumunii) itp. Przedsiębiorstwa te działały w formie spółek akcyjnych. Akcje należały w równych częściach do obu wspólników (każda ze stron dysponowała 50% akcji). Spółki miały osobowość prawną, a ich działalność opierała się na zasadach rachunku gospodarczego.

Pracą spółek kierował zarząd, przy czym obowiązywały normy prawne kraju, na którego terenie spółki te istniały. W swojej działalności wykorzystywały one myśl techniczną, surowce i materiały do produkcji dostarczane przez ZSRR. Jednocześnie był on dla nich głównym rynkiem zbytu. Związane to było z regulowaniem przez te kraje reparacji wojennych wobec ZSRR.

Działalność spółek stanowiła formę radzieckiej pomocy w industrializacji Bułgarii i Rumunii. Gdy kraje te zorganizowały produkcję, wykształciły kadrę specjalistów, w połowie lat pięćdziesiątych Związek Radziecki przekazał swoją część majątku spółek pod zarząd partnerów.

Dnia 22 VI 1946 r. została założona spedycyjna spółka z ograniczoną odpowiedzialnością pod nazwą "Rapid" z siedzibą w Gdyni. Założyły ją polska firma spedycyjna "Katowice" i czechosłowacka "Metrans". W 1949 r. nazwa tego przedsiębiorstwa została zmieniona na "Spedrapid". Od 1956 r. udziałowcami w częściach po 50% są: Przedsiębiorstwo Spedycji Międzynarodowej C. Hartwig w Szczecinie oraz Przedsiębiorstwo Spedycji Międzynarodowej i Frachtowania "Cechofracht". Spółka posiada oddział w Szczecinie. Przedmiotem działalności "Spedrapidu" jest obsługa spedycyjna czechosłowackiego eksportu i importu tranzytowego przez Polskę. Inaczej mówiąc, chodzi o obsługę spedycyjną towarów przeładowywanych w polskich portach morskich i przemieszczanych przez terytorium Polski do Czechosłowacji. Głównym zleceniodawcą jest "Cechofracht". Z tytułu świadczonych usług spedycyjnych spółka pobiera prowizję. Pozwala ona na pokrycie kosztów i osiąganie zysków. Obecnie spółka jest jednostką gospodarki społecznej i członkiem Polskiej Izby Han-

dlu Zagranicznego. Swoje funkcje wykonuje pod nadzorem Ministerstwa Handlu Zagranicznego i Gospodarki Morskiej PRL.

Na mocy umowy międzypaństwowej z dnia 16 IV 1959 r. powstała Polsko-Węgierska Górnicza Spółka Akcyjna "Haldex" SA z siedzibą w Katowicach. Akcjonariuszami są: ze strony polskiej - Centrala Zbytu Węgla w Katowicach, a ze strony węgierskiej - Tatabańskie Zjednoczenie Przemysłu Węglowego (Tatabányai Szenbányak). Przedmiotem działalności przedsiębiorstwa jest produkcja i zbyt węgla kamiennego z hałd na terenie Polski oraz przerób - po odzyskaniu węgla - pozostałych materiałów, m. in. na kruszywa lekkie.

W 1964 r. zostało powołane bułgarsko-węgierskie towarzystwo "Intransmasz" - Instytut Transportu Maszynowego. Prowadzi ono działalność w zakresie prac naukowo-badawczych, eksperymentalnych i konstruktorskich w celu doskonalenia urządzeń i systemów transportu wewnątrzzakładowego. Instytut ma dwa oddziały w Sofii i w Budapeszcie. Oba mają osobowość prawną. Fundusz statutowy utworzono z równych udziałów uczestników towarzystwa. Instytut jest dostawcą projektów mechanizacji i automatyzacji transportu wewnątrzzakładowego. Występuje on w roli generalnego dostawcy maszyn i urządzeń dla obu krajów spoza ugrupowania. Uprawniony jest do prowadzenia handlu zagranicznego. Działalność spółki jest oparta na zasadach rozrachunku gospodarczego. Spółka odpowiada zatem za długi wobec wierzycieli własnym majątkiem. Wypracowany zysk przeznacza się na rozwój i ulepszanie produkcji, fundusz premiiowy dla załogi itp. Pewna część zysku dzielona jest proporcjonalnie między oba współpracujące kraje. Działalnością spółki kieruje zarząd na czele z przewodniczącym i jego zastępcą. Są nimi na ogół wiceministrowie przemysłu maszynowego ze współpracujących krajów. Najwyższym organem władzy jest walne zgromadzenie. Do podjęcia każdej decyzji potrzebna jest zgoda obu krajów.

Na podstawie międzynarodowego porozumienia, podpisanego 12 VI 1972 r., zostało powołane wspólne przedsiębiorstwo polsko-niemieckie: przedsiębiorstwo bawełny "Przyjaźń" w Zawierciu. Obiekt przekazano do eksploatacji 16 VI 1975 r. Celem działalności przedsiębiorstwa jest produkcja wysokiej jakości przędzy bawełnianej na potrzeby przemysłów włókienniczych obu krajów. Surowcem jest bawełna kupowana przez NRD i Polskę w ZSRR oraz włókno sztuczne (wiskoza) dostarczane przez NRD. Przedsiębiorstwo w Zawierciu nie jest formą spółki z ograniczoną odpowiedzialnością; jest ona wspólnym przedsię-

biorstwem między państwowym. Innymi słowy, nie kieruje nim walne zgromadzenie akcjonariuszy, lecz organy administracji z obu państw. Najwyższą władzą jest rada nadzorcza, na czele której stoją wice-ministrowie przemysłu lekkiego obu krajów. Przedsiębiorstwo stanowi własność obu państw, jest wspólnie zarządzane, a cała produkcja jest dzielona po połowie między kraje uczestniczące.

W dniu 24 II 1973 r. rządy Mongolii i ZSRR podpisały umowę o utworzeniu wspólnego Przedsiębiorstwa Górniczo-Wzbogacającego "Erdenet". Przedmiotem działalności gospodarczej przedsiębiorstwa jest eksploatacja odkrywkowa złóż miedzi, fosforytów, rud metali kolorowych i rzadkich. Przedsiębiorstwo jest zlokalizowane na obszarze zalegania rud miedziowo-molibdenowych w okolicach Erdentijn-Owo. Złoże to zawiera połowę zbadanych zasobów miedzi w Azji (nie licząc ZSRR). Ma długość 25 km, szerokość 2,5-3 km i głębokość ponad 500 m. Występująca tu ruda należy do bogatych, zawiera bowiem 0,35% miedzi i 0,012% molibdenu. Zadaniem przedsiębiorstwa jest zbudowanie, a następnie prowadzenie działalności eksploatacyjnej kombinatu górniczo-wzbogacającego. Działalność kombinatu polega na:

- a) wydobywaniu i przetwórstwie rud miedziowo-molibdenowych,
- b) wykonywaniu prac naukowo-badawczych,
- c) prowadzeniu robót geologiczno-poszukiwawczych.

Uczestnikami tego wspólnego przedsiębiorstwa są: ze strony radzieckiej - Ministerstwo Metali Kolorowych, a ze strony mongolskiej - Ministerstwo Przemysłu Paliwowo-Energetycznego i Geologii. W funduszu statutowym strony uczestniczą po połowie. Na udział strony radzieckiej składają się m.in.: roboty geologiczno-poszukiwawcze i projektowe, maszyny i urządzenia techniczne, technologia produkcji, roboty budowlano-montażowe. Strona mongolska wnosi: zasoby rud miedziowo-molibdenowych, domy mieszkalne i obiekty kulturalno-bytowe, miejscowe materiały budowlane, środki obrotowe. Przedsiębiorstwo powołano na czas nieokreślony.

W Mongolii umiejscowione jest również wspólne mongolsko-radzieckie zjednoczenie gospodarcze "Mongolsowcwietał". Zostało ono utworzone w 1973 r. na podstawie porozumienia zawartego pomiędzy rządami obu krajów. Jego uczestnikami są te same ministerstwa, co w "Erdenecie". Do funduszu statutowego obie strony wnoszą równe udziały. Strona radziecka dostarcza technologię i sprzęt techniczny; pozostałe składniki majątkowe wnosi strona mongolska. Zadaniem wspólnego zjednoczenia jest geologiczne rozpoznanie, wydo-

bycie i przetwarzanie szpatu i złota. W skład zjednoczenia wchodzi: przedsiębiorstwo "Hažun-Ulan", kopalnia "Berhe", w której wydobywa się i przetwarza szpat, oraz teren wypłukiwania złota Tołgojt. Zjednoczenie jest traktowane jako rozwojowa jednostka gospodarcza. W statucie przewiduje się zbudowanie w przyszłości nowych obiektów produkcyjnych.

W 1975 r. utworzono w Polsce Zakład Serwisu Technicznego w Zielonej Górze. Działa on jako filia Międzynarodowego Zjednoczenia Gospodarczego Aparatury Jądrowej "Interatominstrument". Było to pierwsze w krajach RWPG wspólne przedsiębiorstwo, które podlega międzynarodowemu zjednoczeniu gospodarczemu, prowadzi działalność na własny rachunek, ma osobowość prawną, dysponuje własnymi środkami trwałymi i obrotowymi. Fundusz statutowy zakładu powstał ze środków finansowych zjednoczenia "Interatominstrument". Zadaniem zakładu jest obsługa techniczna importowanej do Polski aparatury jądrowej. Zakład prowadzi także działalność zmierzającą do rozszerzenia stosowania aparatury jądrowej wszędzie tam, gdzie jest to ekonomicznie uzasadnione. W 1976 r. zjednoczenie uruchomiło również tego typu zakład na terenie ZSRR, z siedzibą w Dubnej, a następnie w Bułgarii w miejscowości Płowdiw.

W grudniu 1976 r. w strefie granicznej nad Dunajem Rumunia i Bułgaria rozpoczęły budowę wspólnego kombinatu przemysłowego. Po obu brzegach Dunaju, w miastach Ruse i Giorgiu znajdować się będą dwie filie tego samego przedsiębiorstwa. Filie będą samodzielnymi jednostkami pod względem ekonomicznym i prawnym. Bułgarsko-rumuńskie przedsiębiorstwo produkować będzie maszyny i urządzenia dla przemysłu górniczego, chemicznego i petrochemicznego, odlewy żelazne oraz z metali kolorowych, aparaturę przemysłową. Część jego produkcji przeznaczona będzie dla innych krajów socjalistycznych.

Na podstawie porozumienia podpisanego 19 V 1978 r. przez Bułgarię, Czechosłowację, Węgry i ZSRR utworzone zostało Międzynarodowe Przedsiębiorstwo Żeglugowe "Interlichter". Siedzibą przedsiębiorstwa jest Budapeszt. Prowadzi ono działalność transportową, agencyjną, maklerską i spedycyjną. Działa na zasadach rozrachunku gospodarczego. Dzięki wykorzystaniu barkowców²³ (tzw. lichtugowców) przedsiębiorstwo zapewnia bezprzeładunkowy przewóz ładunków towaro-

²³ Są to specjalne statki morskie służące do przewozu barek (lichter oznacza barkę); mogą transportować jednocześnie do 26 barek (lichtugów).

wych z krajów naddunajskich do portów Morza Śródziemnego, Morza Czerwonego i Oceanu Indyjskiego (Bombaj, Karaczi). Obsługuje ono zarówno ładunki krajów członkowskich, jak i podejmuje się przewozu towarów państw trzecich.

W listopadzie 1981 r. CSRS i Węgry podpisały umowę o utworzeniu wspólnego przedsiębiorstwa "Haldex-Ostrava" z siedzibą w Ostrawie. Udziałowcami są: ze strony czeskosłowackiej zjednoczenie "Ostravsko-Karwińskie Kopalnie", ze strony węgierskiej - Tatabańskie Zjednoczenie Przemysłu Węglowego. Pierwszy zakład będzie eksploatował hałdy o kubaturze 500 tys. m³ przy wykorzystaniu węgierskiej metody utylizacji odpadów.

Współpraca gospodarcza krajów RWPG przeszła znaczną ewolucję. Wspólne przedsiębiorstwa krajów socjalistycznych są w łańcuchu tych przemian tworem stosunkowo młodym. Nie może to dziwić, gdyż dopiero osiągnięty przez te kraje określony poziom rozwoju i stopnia komplementarności gospodarek oraz doświadczeń stworzył przesłanki do powstawania wspólnych przedsiębiorstw. Wydaje się, że ten typ działalności ekonomicznej ma przed sobą dużą przyszłość. Może być on tym czynnikiem, który ułatwi wprowadzenie procesu integracji ekonomicznej na nowy wyższy etap rozwoju.

Ziemowit Szczakowski

JOINT VENTURES IN THE SOCIALIST ECONOMY

Internationalization of economic units has already become a common process in the capitalist economy, with its role in the economies of the socialist countries is growing as well. Establishment of joint ventures in the socialist countries was preceded by the resolution adopted at the 25th Session of the CMEA in July 1971, which states explicitly that the setting up of joint ventures is an expression of and should serve promotion and consolidation of co-operation and development of the socialist integration of the CMEA member countries.

Creation of joint ventures is connected with satisfaction of concrete needs of the national economies of the member countries. Since establishment of joint ventures among the CMEA countries is at its initial stage, not all prerequisites indispensable for their rapid creation and effective performance have been fulfilled as yet. Provision of these prerequisites should be accelerated especially in the legislative sphere through enactment of indispensable legal acts adoption of appropriate economic solutions including wider introduction of economic-financial mechanisms.